

МОНЕТИ УКРАЇНИ ІЗ ЗОБРАЖЕННЯМИ ССАВЦІВ

Ігор Загороднюк

Національний науково-природничий музей НАН України (Київ, Україна)

Coins of Ukraine with images of mammals. — **Igor Zagorodniuk.** — The history of coins with images of mammals in Ukraine is reviewed. Since 1998, 22 coins have been issued (excluding the silver and nickel silver), which form 5 series. The principal ones are the "Flora and Fauna series" (including Nature Reserve Fund objects) and "Fauna in Cultural Monuments of Ukraine". However, fauna objects are presented in several other series as well. In particular, mammals are featured in the series "Various" (e.g., "Year of Bats"), "The Smallest Gold Coin" (e.g., "Marmot", "Hedgehog", "Boar" and "Deer" in sub-series "Scythian Gold") and "Monuments of Ancient Cultures of Ukraine" (picture of Scythian deer in sub-series "Scythia"). The zoological accuracy of the images, the series' similarity with those from other countries (e.g., Belarusian coins depicting the bison, Russian coins with images of the sand mole rat and other rare species) and the issue dynamics, which has a slight tendency to increase in number of coin types, are analysed.

Key words: mammals, fauna, images, coins, numismatics, Ukraine.

Correspondence to: I. Zagorodniuk; National Natural History Museum, NAS of Ukraine; Bohdan Khmelnytsky St. 15, Kyiv, 01030 Ukraine; e-mail: zoozag@ukr.net; orcid: 0000-0002-0523-133X

Вступ

Звірі відіграють суттєву роль у розвитку людської цивілізації загалом і культури зокрема. Тому загалом є закономірним використання їхніх зображень і образів у найрізноманітніших проявах культури — наскельних рисунках, дитячих книжках і оповіданнях, підручниках і довідниках, епосах і художніх творах, гербах і символах, паперових грошах і поштових марках, прикрасах і оздобленні одягу. Не винятком є і монети (Флора і фауна, 2008).

В Україні пам'ятні та ювілейні монети карбують з 1995 р. За статистикою, з 1995 року й дотепер (дані на середину 2019 рік) випущено таких монет за класами (металами): недорогоцінних — 454, срібних — 316, золотих — 50, біметалевих — 6. Близько 30 з них присвячено об'єктам фауни, у т. ч. й місцевої. Власне, їм і присвячено цей огляд. Отже, мета цієї праці — зробити аналіз динаміки виходу монет із зображеннями ссавців, проаналізувати зміст зображень та роль цих витворів у поширенні знань про фауну.

Матеріал

Первинним поштовхом до підготовки цього огляду стала давня невелика колекція монет в архіві автора та авторська участь у розробці монети «Міжнародний рік кажана» (2012). Центральним джерелом інформації й зображень стали тематичні розділи на сайті Національного банку України та україномовної Вікіпедії. Описи монет зведено у таблицях, в яких зазначено назву виду латиною, назву монети, яка звичайно включає вернакулярну назву виду, рік, номінал, технічні показники (метал, маса, діаметр, якість, гурт), наклад.

В огляд включено монети, які зображують тварин у графіці, що наближена до технічно правильних зображень, з необхідними деталями морфології і підписами, що позначають назви видів. До огляду не включено монети, що містять людей (зокрема й на конях), тобто обсяг аналізу обмежено поняттям фауни, включно зі свійськими тваринами. До огляду не включено «зодіакальні» серії — «Дитячий зодіак» (вкл. «ягнятко», «телятко», «левенятко», «козоріжок»), «дорослий» зодіак та «Східний календар» (вкл. мавпу, козу, коня, kota, бика, пацюка, свиню, пса), зображення на яких надто стилізовані. Усі використані тут ілюстрації взято з бібліотеки зображень Вікімедія (ліцензія CC — creative commons).

Тварини як об'єкти зображення

Тварини є об'єктами зображень у різних формах знання і діяльності людини — в астрології (зодіакальні знаки, позначення сузір'їв), в ілюстраціях природи, сакральних знаках, коштовностях (зокрема й скіфському золоті), геральдиці, на монетах, поштових конвертах і марках. Людина здавна використовує зображення тварин як символи — сили, могутності, цінності, добробуту. Очевидною є популярність тварин як об'єктів зображення: в малюнках передають більше інформації, ніж лише морфологічну, використовуючи додаткові символи: пози, емоції, оточення. Історія зоологічних зображень на монетах, що ходили на теренах України, сягає Херсонесу, звідки відомі монети із зображеннями дельфінів (Фісун, 2011).

Рисунки, у тому числі й зображення тварин, використовували для ускладнення монет з метою уникнення підробок. Особливо при переході від монет з коштовного металу до просто металу. Тварини були одними з найрозуміліших об'єктів зображення. Звичайно з тотемним підтекстом і відповідним підтекстом вартісності — окрім символізму в цілому, різні види звірів символізували різну цінність монет — від зайця до ведмедя, і така традиція прослідковується в багатьох грошових системах (найвідомішими для нас є білоруські «зайчики»). При тому мова часто йшла саме про мисливські види. Звичайно — про ссавців, рідко — про птахів або риб. Звісно, що вкрай рідко траплялися амфібії, змії, комахи, молюски тощо.

Серія «Флора і фауна». Основна частина серії (про види ссавців) включає 6 пар монет (по одній звичайній та одній срібній), присвячених найбільш рідкісним видам — жолудниці *Eliomys quercinus* («Сося садова» 1999), рисі євразійській *Lynx lynx* («Рись звичайна» 2001), зубру *Bison bonasus* («Зубр» 2003), фочені звичайній, а точніше її азово-чорноморському підвиду *Phocoena phocoena relicta* («Азовка» 2004), сліпаку піщаному *Spalax arenarius* («Сліпак піщаний» 2005), перегузні *Vormela peregusna* («Перегузня» 2017). Остання монета стала першою кольоровою у теріологічній серії загалом (найпершою кольоровою стала «дрохва», випущена 2013 р., що відмічено в огляді цінностей монет цієї серії: Ладоненко, 2014).

Поза цією серією з позначенням «Інші монети» у грудні 2012 р. викарбувано монету з нагоди Міжнародного Року кажана (Про введення..., 2013). Поява цієї монети сталася завдяки низці ініціатив теріологів України та відповідних просвітницьких акцій. Монету було презентовано товариству на XX Теріологічній школі (Карпатський НПП, 2013 р.).



Рис. 1. Реверси монет з серії «Флора і фауна» (за зображеннями з колекції Вікімедія).

Fig. 1. The reverse of the coins from the Flora and Fauna series (from the Wikimedia collection).

Таблиця 1. Монети серії «Флора і фауна» та їхні характеристики (номінал в грн., маса в грамах, діаметр в мм)
Table 1. Coins of the Flora and Fauna series and their key features

Назва виду (монети)	Рік	Номінал	Метал	Маса	Діаметр	Якість*	Гурт*	Тираж
серія «Флора і фауна» (зображення з назвами латиною)								
Соня садова	1999	2	нейзильбер	12,80	31,00	звич.	рифл.	50 000
Соня садова (срібна)	1999	10	срібло 925	33,62	38,61	пруф	рифл.	5 000
Рись звичайна	2001	2	нейзильбер	12,80	31,00	звич.	рифл.	30 000
Рись звичайна (срібна)	2001	10	срібло 925	33,62	38,61	пруф	рифл.	6 000
Зубр	2003	2	нейзильбер	12,80	31,00	звич.	рифл.	50 000
Зубр (срібна)	2003	10	срібло 925	33,62	38,61	пруф	рифл.	2 000
Азовка	2004	2	нейзильбер	12,80	31,00	звич.	рифл.	30 000
Азовка (срібна)	2004	10	срібло 925	33,62	38,61	пруф	рифл.	8 000
Сліпак піщаний	2005	2	нейзильбер	12,80	31,00	звич.	рифл.	60 000
Сліпак піщаний (срібна)	2005	10	срібло 925	31,10	38,61	пруф	рифл.	8 000
Перегузня	2017	2	нейзильбер	12,80	31,00	сп.-анц.	рифл.	40 000
Перегузня (срібна)	2017	10	срібло 925	33,62	38,61	пруф	гл.-загл.	3 000
[серія про зоопарки], формально серія «Флора і фауна»								
Асканія-Нова [100 років заповідника]	1998	2	нейзильбер	12,80	31,00	поліпш., звич.	рифл.	100 000
Асканія-Нова (срібна)	1998	10	срібло 925	33,62	38,61	пруф	рифл.	10 000
100 років Миколаївському зоопарку	2001	2	нейзильбер	12,80	31,00	звич.	рифл.	30 000
100 років Київському ЗП	2008	2	нейзильбер	12,80	31,00	сп.-анц.	рифл.	50 000
120 років Харківському ЗП	2015	2	нейзильбер	12,80	31,00	сп.-анц.	рифл.	35 000
серія «Різне»								
Всесвітній рік кажана	2012	5	нейзильбер	16,54	35,00	сп.-анц.	рифл.	20 000

Якість виготовлення має (у межах вибірки) 4 варіанти, скорочення такі: звич. — звичайна, сп.-анц. — спеціальний анциркулейтед. Гурт (ребро монети): глад. — гладенький, гл.-загл. — гладенький із заглибленим написом; рифл. — рифлений, сек.-риф. — секторальне рифлення. Маса — наведено загальну масу. ЗП — зоопарк.

Таблиця 2. Монети серій «Фауна в пам'ятках культури України», «Пам'ятки давніх культур України», «Різне» та «Найменша золота монета» та їхні ключові характеристики (позначення як в табл. 1)

Table 2. Coins of the series «Fauna in the cultural monuments of Ukraine», «Monuments of ancient cultures of Ukraine», «Miscellaneous» and «The Smallest Gold Coin» and their key features

Назва виду	Рік	Номінал	Метал	Маса	Діаметр	Якість	Гурт	Тираж
серія «Фауна в пам'ятках культури України»								
Вовк (срібна монета)	2016	5	срібло 925	15,55	33,00	сп.-анц.	гл.-загл.	4 000
Олень (срібна)	2016	5	срібло 925	15,55	33,00	сп.-анц.	гл.-загл.	4 000
Тур (срібна)	2017	5	срібло 925	15,55	33,00	сп.-анц.	гл.-загл.	4 000
Лев (срібна)	2017	5	срібло 925	15,55	33,00	сп.-анц.	гл.-загл.	4 000
Вепр (срібна)	2018	5	срібло 925	15,55	33,00	сп.-анц.	гл.-загл.	4 000
Дельфін (срібна)	2018	5	срібло 925	15,55	33,00	сп.-анц.	гл.-загл.	4 000
Кінь (срібна)	2019	5	срібло 925	15,55	33,00	сп.-анц.	гл.-загл.	4 000
Баран (срібна)	2019	5	срібло 925	15,55	33,00	сп.-анц.	гл.-загл.	4 000
серія «Найменша золота монета»								
Їжак	2006	2	золото	1,24	13,92	сп.-анц.	глад.	10 000
Бабак	2007	2	золото	1,24	13,92	сп.-анц.	глад.	10 000
Скіфське золото. Кабан	2009	2	золото	1,24	13,92	сп.-анц.	глад.	10 000
Скіфське золото. Олень	2011	2	золото	1,24	13,92	сп.-анц.	глад.	10 000
серія «Пам'ятки давніх культур України»								
Скіфія (золото, срібло)	2001	20	золото, срібло	14,70	31,00	не визн.	сек.-риф.	2 000

Об'єкти ПЗФ. До цієї ж серії належать і чотири зоопарківсько-заповідні монети, на яких також зображено тварин. Перша з них — до 100-річчя Асканії-Нова і з нагоди відновлення популяції коня Пржевальського, вийшла в обіг ще 1998 року, остання — зовсім нещодавно (2015), з нагоди 120-річчя Харківського зоопарку (Про введення..., 2015). Звісно, на всіх таких монетах символами виступають ссавці — кінь Пржевальського у випадку з Асканією, слон та низка інших великорозмірних ссавців на «миколаївській» монеті (у групі з оленем, кенгуру, ведмедем, тигром, носорогом та ін. чужорідними істотами)¹, жирафа на «київській» монеті та слон на «харківській» (рис. 2).

Серія «Фауна в пам'ятках культури України». У цій серії монет (табл. 2, рис. 3) — зображення восьми тотемних видів, які, на відміну від попередньої серії, не є раритетними: «вовк», «олень» (2016), «тур» і «лев» (2017), «вепр», «дельфін» (2018), «кінь», «баран» (2019). Такий вибір важко пояснити (напр. чому немає ведмеда або кози), проте загалом ці види є знаковими у розвитку української культури та природокористування, всі вони неодноразово згадувані в епосах та казках (Гнатюк, 1916). Ця когорта непогано описує спектр ключових взаємин людини з фауною — конкуренція з хижаками (вовк), полювання (олень, вепр), подарство (тур, кінь, баран), культурні центри (лев). Ще одну «геріологічну» монету випущено 2001 р. в серії «Пам'ятки давніх культур України» — «скіфський олень».

Серія «Найменша золота монета» включає 12 монет ботаніко-зоологічного спрямування, чотири з них (2006–2011 роки) — із зображеннями ссавців. Дві з них є цілком зоологічними, супроводжені латиною (бабак та їжак), а дві містять зображення стилізованих золотих скіфських фігур (свиня та олень).

Обговорення

Про вибір об'єктів

Вибір об'єктів важко чимось пояснити. Тотемність — тільки в другій серії «Фауна в пам'ятках культури України» (вовк, тур, лев), виданій лише у 2016–2017 рр., позаяк перша серія скоріше має ознаки списку видів-раритетів (жолудниця, рись, зубр, фоцена, сліпак піщаний, перегузня). Проте вибір важко пояснити раритетністю, оскільки цей невідповідний набір збігається з видами, що посідають вершини списку раритетів (Загороднюк, 2008), зокрема включно із видрою (річковою), (тюленем-)монахом, норкою (аборигенною), хохулею (руською), ховрахом європейським, нічницею ставковою, і лише після них — фоценою та перегузнею, які завершують список високо пріоритетних видів (Загороднюк, 2008).

Особливу (загалом очікувану) думку висловив московський дослідник С. Лихачев (2010), який вважає, що добір написів, зокрема й назв тварин на українських монетах, а отже і самих зображень, виконує суто гуманітарну функцію, задля доброго розуміння цих написів російськомовними колекціонерами та загалом небайдужими громадянами, що має сприяти порозумінню між народами². Судячи з набору назв (видів як назв) і того, що найперша з них взята як ідентична російській («соня»), а ніяк не українській («вовчок», для огляду назв див.: Загороднюк, 2009), українські художники та НБУ роблять визначні кроки до такого порозуміння, копіюючи монети сусідів і вибираючи поміж варіантів ті, на яких назви ідентичні російським (щоправда, монета «перегузня» 2017 року раптом змінила цю диспозицію).

У випадку з бабаком, попри малий розмір цієї монети, на ній додатково вписано в дужках ще й російську назву — «бабак (байбак)» (див. рис. 4). На відміну від С. Лихачева (2010), Р. Шуст (2009), який є автором відомого в Україні підручника з нумізматики, вважає, що мова при виборі об'єктів йде виключно про відомість і цікавість зображеного:

¹ На аверсі монети розміщено зображення Мауглі з пантерою — логотип Миколаївського зоопарку.

² Дослівно у висновках це сформульовано так: «Надписи на українських монетах не тільки в більшості понятні руському читателю, но и вызывают интерес. Знакомя с историей природой и культурой Украины, они делают ее ближе и понятнее. Кроме того, надписи, касающиеся истории способны развеять миф о недоброжелательном отношении в Украине к общему прошлому с Россией...» (Лихачев, 2010: с. 139).



Рис. 2. Реверси монет, присвячених ювілеям зоопарків (вони значаться в серії «Флора і фауна»), та серії «Різне» (Рік кажана).

Fig. 2. Reverses of coins dedicated to jubilees of zoos (they are found in the series "Flora and Fauna"), and series «Miscellaneous» (Year of Bat).

Рис. 3. Реверси монет серії «Фауна в пам'ятках культури України». Зліва направо — вовк, олень, тур, лев, вепр, дельфін, кінь, баран.

Fig. 3. Coins from the series «Fauna in the cultural monuments of Ukraine». From left to right — wolf, deer, aurochs, lion, boar, dolphin, horse, sheep).



Рис. 4. Реверси «теріологічних» монет з серії «Найменша золота монета» та однієї «теріологічної» монети монет із серії «Пам'ятки давніх культур України» (скіфський олень).

Fig. 4. Reverses of “theriological” coins from the series “The Smallest Gold Coin” and one of “theriological” coin from the series «Monuments of Ancient Cultures of Ukraine» (Scythian deer).

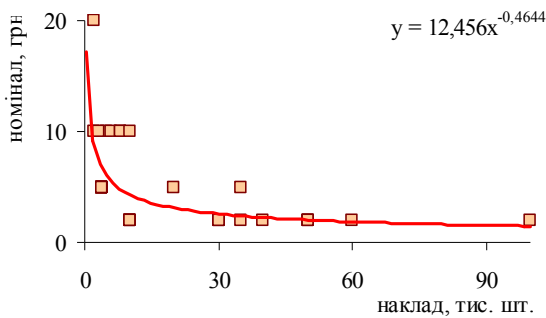


Рис. 5. Порівняння номіналів монет «звіриноного» циклу з їхніми накладками: очевидним є зв'язок, на відміну від різних цінностей тварин на зображеннях і складностей зображень.

Fig. 5. Comparison of the denominations of the coins of the “animal” cycle with their circulations: the link between them is obvious that differs from the various values of animals in the images as well as complexity of the images.

«Популярними серед шанувальників української нумізматики є випуски з серії “Флора та фауна”, на яких зображені найцікавіші представники рослинного та тваринного світу України. Цікавим є задум такої емісії: щорічно одна монета в серії під назвою “найменша золота монета”. У 2003 та 2004 рр. побачили світ дві золоті двогривневі монети — з саламандрою та лелекою» (Шуст, 2009: с. 356; курсив мій — авт.).

Номінали і накладки

На відміну від поширених давніх традицій визначати цінність звіра через його розміри, трофейну цінність, раритетність тощо та використовувати це у символіці монет, українські монети з серії «флора і фауна» мають один номінал — 2 грн. для нейзильберу і золота та 10 грн. для срібла. Навіть кольорова «перегузня» має ту саму ціну, що й інші. Дещо вищими є номінали для серії «Фауна в пам'ятках культури України» — всі срібні і по 5 грн., а також монета «Всесвітній рік кажана» (нейзильбер, 5 грн.).

Винятком з усіх є монета «Скіфія» (20 грн.), виготовлена із золота і срібла. Очевидно, що всі вони відсутні в обігу (навіть 60-тисячний «сліпак піщаний» та 100-тисячна «Асканія-Нова»), а ринкова ціна на інтернет-ринках перевищує номінали у 70–600 разів.

Наприклад, монета «Бабак» з номіналом 2 грн. наразі коштує 3300 грн.; відпускна ціна на монети серії «Флора і фауна» була 86–98 грн.³ При введенні в обіг у 2019 р. монет «Кінь» та «Баран» (срібні, накладом по 4 тис., 26.02.2019) Національний банк України реалізовував їх за ціною 563 гривні кожна.

Загалом можна говорити про те, що вартість монети ніяк не корелює із раритетністю зображених на монетах видів. Певна кореляція номіналів є з накладками, проте цей зв'язок не лінійний, а описується степеневою функцією (рис. 5). Срібні та золоті монети випускають в обіг зі значно меншими накладками (2–10 тис.) і з вищими номіналами (2–20 грн.) у порівнянні з монетами з нейзильберу (наклад 30–100 тис., номінали по 2–5 грн.).

Виразної динаміки накладів і номіналів у часі немає (докладніше далі).

³ Лист НБУ 29.01.2003 N 07-174/1757 «Про ювілейні монети» (<https://goo.gl/kz7MB1>).

Про художні «примхи»

Вибір конкретних проектів зображень звичайно є утаємниченим процесом, пов'язаним з творчістю художників, а тому мало стосується фахівців. Прикладів звернення до фахівців не багато. За спогадами Л. Шевченко, колись зверталися до зоологічного відділу ННПМ з проханням дати консультацію щодо вовчка, а у жовтні 2017 р. просили вибрати одну з двох картинок перегузни (за свідченням Л. Шевченко, вона була останньою в ряду опитаних, і наполягла на вилученні гіршої з двох пропозицій). Запит щодо сліпака піщаного у відомого дослідника цього виду (З. Селюніна) показав, що консультацій з нею не було. При підготовці монети «Всесвітній рік кажана» (2012) автор узяв участь у зміні проекту зображення, яке врешті трансформували з невідомого об'єкту у зображення, подібне до вуханя.

Як слідує з описів монет, одноосібним автором усіх монет серії «Флора і фауна» (а так само суміжних серій), є Володимир Дем'яненко. Його творчість загалом визначається певним новаторством: вдало підбираються композиції, окрім об'єкта завжди є насичений деталями фон і тварин зображено в оточенні природного ландшафту — композиція з твариною часто включає рослинні елементи, субстрат тощо. Особливістю є й створення складних переходів рисунку (композиції) з аверсу на реверс. А з 2013 року (починаючи з монети «Дрохва») і надалі (зокрема й на монеті «Перегузня» 2017 р. та «Вепр» 2018 р. на аверсі) при карбуванні використано кольори («технологія тамподруку», за: Ладоненко, 2014).

Попри все це, на відміну від інших груп зображень (марки, банкноти, конверти), зображення на монетах часто є не лише стилізованими, але й знівеченими. Значною мірою це може бути пояснено малими розмірами зображень та складністю карбування металу. Врешті, маємо: зубр з рахитично короткими лапами, рись з мікроцефалією (а нижче неї, схоже, рисеня, що влізло на гілку, хоча більше то схоже на бруд), сліпак піщаний з ботоксними губами і надвеликими лапами, вовк з недорозвиненою і запухлою мордою, сфінксоподібний тигр із аномально вдавненою мордою та вухами, що ростуть над скронями, їжак з підлаганими передніми лапами, перегузня з критично переламаним попереком і аномально великим хвостом, фочена («азовка») з виразною «бічною лінією», «соня садова» з головою як ягода малини і перепушеним хвостом, коротковухий олень. Зображення на монеті «Кінь» 2019 р. взагалі нагадує гамаруса або 4-тижневого ембріона. Найкраще відтвореним, на думку автора, є олень на монеті 2016 р. в серії «Фауна в пам'ятках культури України» (див. рис. 3).

Про запозичення

Очевидно, що ідеї зображень легко переходять з однієї грошової системи на іншу, мігруючи між країнами. Серед східноєвропейських країн традицією є вміщення зображень зубра: такі монети є в Польщі, Україні, Білорусі, Росії. У Білорусі навіть створено золоті монети з діамантовими очима у зубрів. Судячи з хронології і загального абрису зображень, ідею зубра для українських монет (рис. 6) явно запозичили у росіян, які випустили монети номіналом «50 руб. 1994 року та «1 руб.» 1997 р.. Щоправда, в українського зубра, який найбільш примітний завдяки по-бойовому підкрученому хвосту, у порівнянні з його «візаві», з'явилася ледва шевелюра, помітно вкоротилися передні лапи, ясно зменшилися геніталії, непомірно виросла голова, прижмурилися очі, і загалом він став пуголовкоподібним (рис. 6).

Російська серія монет «Красная книга», яка, схоже, і надихала українських митців, доступна в Інтернеті⁴. Очевидно, що українського сліпака (рис. 7) невдало запозичили з російської монети «50 рублей. Песчаный слепыш» 1994 р. та «1 рубль. Песчаный слепыш» 1996 р. Обидва ці попередники — не менші покручі, з такими ж ненормальними губами і плескатими зубами⁵. Проте, українському аналогу сліпака було додано хрестики і півмісяць, які, ймовірно, символізують ніч (хоча сліпаки виходять на поверхню вдень: Коробченко, 2009).

⁴ Серія Красная книга. *Памятные и юбилейные монеты РФ*. Сайт Find Coins. <https://goo.gl/9EgkXf>

⁵ Монета є явно провокаційною, оскільки у фауні Росії такого виду немає; він обмежено поширений в Україні, на нижньодніпровських пісках; ще однією провокацією є монета банку Росії 2000 р. з тієї самої серії «Красная книга» — «Леопардовый полоз», відомий на теренах колишнього СРСР тільки з українського Криму.



Рис. 6. Порівняння українських «зубрових» монет з аналогами-«попередниками» та «послідовниками»: верхній ряд — російська 1994 р. та 1997 р., українська 2003 р.; нижній ряд — білоруська 2012 р. зі срібла номіналом «20 руб.», білоруська 2012 р. золота з діамантами номіналом «20 руб.», польська 2013 р. «2 злотих».

Fig. 6. Comparison of Ukrainian "bison" coins with analogues, as "predecessors" as "followers". Top row: Russian 1994 and 1997, Ukrainian 2003; bottom row: Belarusian 2012 silver with a face value of "20 rubles", Belarusian 2012 gold with diamonds with a face value of "20 rubles", Polish 2013 with a face value of "2 zloty".



Рис. 7. Українська «сліпак» монета (2005) та її російські «попередники» 1994 та 1996 років.

Fig. 7. Ukrainian "mole-rat" coin (2005) and its Russian «forerunners» of 1994 and 1996.

На сайті НБУ зображення описано так: «На реверсі монети зображено гризуна на тлі рослини (ліворуч) та півколом розміщено написи: сліпак піщаний (угорі) та *Spalax arenarius Reshetnik* (унизу). Художник: Дем'яненко Володимир» (Сліпак..., 2018). Ні слова про вид рослини⁶ і таємні хрестики. Судячи з бази даних Банку, той самий художник малював більшість інших тварин: перегузню, соню, азовку, рись, зубра, їжака, бабака, кабана, монети про Асканійський степ та Київський зоопарк тощо (Дем'яненко..., 2018).

Очевидно, що якість зображень залежить далеко не тільки від задуму, але й технологій карбування, кінцевих розмірів зображення та матеріалу. Тому висловлені тут здивування не адресовані художникам — вони очевидно натхненно працювали й працюють. Оскільки цей текст є частиною академічного видання, то мова йде про факти: при відтворенні об'єктів, що мають бути пізнаваними і нести певну інформацію, варто радитися з фахівцями.

⁶ Консультування з херсонськими ботаніками щодо рослини, зображеної над сліпаком (щось коноплеподібне) не дало відповіді; фахівці закомментували так: «На ті рослини, які оточують сліпака вона не схожа. Це щось не наше. Схоже найбільш на одну кімнатну рослину...» (І. Мойсієнко, особ. повід.).

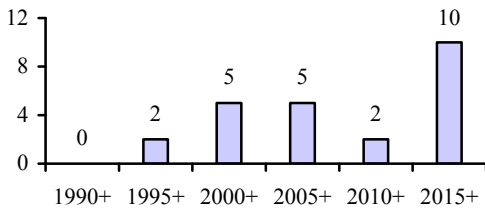


Рис. 8. Динаміка виходу НБУ монет теріологічної тематики за 5-річчями (першу монету в Україні викарбувано 1995 р., перша з ссавцями вийшла в обіг 1998 р.).

Fig. 8. Emission dynamics of coins with mammalian figures by 5-year periods, from 1995.

Динаміка за роками

У межах розглянутого тут списку маємо (без врахування дублів сріблом) ряд: 1998, 1999, 2001 (3), 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2011, 2012, 2015, 2016 (2), 2017 (3), 2018 (2), 2019 (2). Укрупнення відомостей на 5-річні періоди (рис. 8) засвідчує тенденцію до зростання у часі уваги до зображень звірів як яскравого і пам'ятного оздоблення монет.

У той самий час загальний обсяг накладів не змінюється. За винятком критично малого обсягу у п'ятиріччю «2010–2014», кожні 5 років (в межах аналізованої тут вибірки) випускають незмінно по 158–169 тис. монет, тобто загальний наклад доволі сталий, попри суттєві відмінності у накладах окремих монет. Ряд таких (у тисячах монет): 1995–1999 — 165, 2000–2004 — 158, 2005–2009 — 148, 2010–2014 — 30, 2015–2019 — 145 тис.; разом 646 тис. за 25 років, тобто в середньому 25,8 тис. щороку. Тенденцій до динаміки у часі немає.

Висновки

1. Монети є однією з форм уваги до важливих і актуальних тем, зокрема й теми збереження природної спадщини. Важливою є як сама увага до об'єктів фауни, так і стала тенденція до її зростання, проте темпи такого зростання явно недостатні.

2. Мотиви і критерії добору біологічних видів для розміщення на монетах у жодному з доступних джерел не визначені, найімовірнішим критерієм, судячи з ринку монет, є регулярне копіювання ідей і навіть композицій від суміжних країн.

3. За підсумками аналізу переліку зображень можна говорити про увагу до раритетних видів ссавців з-поміж внесених до Червоної книги України та видів тотемної групи (в широкому розумінні); в усіх випадках — переважно найбільших представників фауни.

4. Попри значні недоліки у відтворенні образів видів та важливих деталей їхньої морфології (годі казати про пропорції) монети виконують значну пізнавальну і просвітницьку функції, закарбовуючи цінності природи в пам'яті і свідомості власників монет.

5. Монети є чимдалі складнішим художнім образом, насиченим важливою суміжною інформацією, зокрема й щодо середовищ існування видів, що досягається формуванням художниками складних композицій, які включають елементи середовища.

Подяки

Моя подяка М. Гаврилюку за консультації щодо колекцій монет зоологічної тематики та зауваження до тексту, В. Пархоменку за передану в користування добірку електронних джерел та копій нумізматичних видань та дотичних документів, С. Харчуку за ретельне редагування. Дякую О. Годлевській, І. Мойсієнку, З. Селюніній, Л. Шевченко за важливі коментарі та супутню інформацію, яка сприяла підготовці цієї статті.

Література • References

Гнатюк, В. (зібрав). 1916. *Українські народні байки (звірний епос). Том 1–2*. Наукове товариство ім. Шевченка, Львів, 1–559. (Етнографічний збірник; Томи 37–38). (Електронна копія: <https://bit.ly/2PpuTyU>) [Gnatiuk, V. (collect.). 1916. *Ukrainian Folk Tales (Animal Epic)*. Volume 1–2. Shevchenko Scientific Society, Lviv, 1–

559. (Shevchenko Scientific Society, Ethnographic Collection, Tomas 37–38). (In Ukrainian)]
Дем'яненко... 2018. Дем'яненко Володимир [в базі даних]. Вебсайт Національного банку України. Пошук пам'ятних монет та сувенірної продукції. 05.01.2018. <https://goo.gl/hV6gXH>

- [Demianenko... 2018. Demianenko, Volodymyr [in the database]. *Website of National Bank of Ukraine. Search for Commemorative Coins and Souvenirs*. 01/05/2018. (In Ukrainian)]
- Загороднюк, І. 2008. Раритетна фауна та критерії раритетності видів. *Раритетна теріофауна та її охорона*. ННПМ НАН України, Луганськ, 7–20. (Серія: Праці Теріологічної школи; Вип. 9).
[Zagorodniuk, I. 2008. Rare and valuable fauna and criteria of species rarity. *Rarity Mammal Fauna and its Protection*. Luhansk, 7–20. (Series: Proceedings of the Theriological School; Vol. 9). (In Ukrainian)]
- Загороднюк, І. В. 2009. Таксономія і номенклатура немшвидних гризунів фауни України. *Збірник праць зоологічного музею*. (Київ), **40**: 147–185.
[Zagorodniuk, I. V. 2009. Taxonomy and nomenclature of the non-Muroidea rodents of Ukraine. *Proceedings of Zoological Museum (Kyiv)*, **40**: 147–185. (In Ukrainian)]
- Коробченко, М. 2009. Наземна активність підземного гризуна *Spalax microphthalmus*. *Біорізноманіття і роль тварин в екосистемах: V Міжнародна наукова конференція Zoocenosis-2009*. Вид-во Ліра, Дніпропетровськ, 329–331. <https://goo.gl/GBjUxm>
[Korobchenko, M. 2009. Over-ground activity of underground rodent *Spalax microphthalmus*. *Biodiversity and Role of Animals in Ecosystems: Proc. of the V Intern. Conf. «Zoocenosis-2009»*. Lira Press, Dnipropetrovsk, 329–331. (In Ukrainian)]
- Ладоненко, М. І. 2014. Особливості художнього оздоблення українських монет серії «Флора і фауна». *Nauka Dziś: Teoria, Metodologia, Praktyka, Problematyka. Tom 1. Zbiór raportów naukowych*. Diamond Trading Tour., Warszawa, 38–45. ISBN 978-83-64652-51-6.
[Ladonenko, M. I. 2014. Features of artistic decoration of Ukrainian coins of the series "Flora and Fauna". *Nauka dziś: teoria, metodologia, praktyka, problematyka: Zbiór raportów naukowych. Tom 1*. Wydawca Sp. z o.o. Diamond Trading Tour., Warszawa, 38–45. ISBN 978-83-64652-51-6. (In Ukrainian)]
- Лихачев, С. В. 2010. Украинские надписи на монетах в русском восприятии. *Мова і культура (Київ)*, **13** (4 [140]): 134–140. <https://goo.gl/ARU3hq>
[Likhachev, S. V. 2010. Ukrainian inscriptions on coins in Russian perception. *Mova i Kultura [Language a& Culture] (Kyiv)*, **13** (4 [140]): 134–140. (In Russian)]
- Про введення ... 2013. Про введення в обіг пам'ятної монети «Всесвітній рік кажана». *Вісник Національного банку України*. Березень, 38.
[Putting... 2013. Putting into circulation the commemorative coin "World Year of Bat". *Visnyk of the National Bank of Ukraine*. March, 38. (In Ukrainian)]
- Про введення... 2015. Про введення в обіг пам'ятної монети «120 років Харківському зоопарку». *Вісник Національного банку України*, Червень, 77.
[Putting... 2015. Putting into circulation the commemorative coin "120 Years of Kharkiv Zoo". *Visnyk of the National Bank of Ukraine*, June, 77. (In Ukrainian)]
- Сліпак..., 2018. Сліпак піщаний. Національний банк України: вебсайт. <https://goo.gl/TXcXqN>
[Sand mole-rat. *National Bank of Ukraine: website*. <https://goo.gl/TXcXqN> (In Ukrainian)]
- Фісун, В. П. 2011. Метаморфози товаро-грошових знаків у прикрасах доісторичної України. *Актуальні проблеми нумізматики у системі спеціальних галузей історичної науки*. Матеріали Міжнарод. конф. за ред. Г. В. Боряка. Інститут історії України НАН України, Київ, 208–213. (Серія: Спеціальні історичні дисципліни; Число 18). <https://bit.ly/36CUlXo>
[Fisun, V. P. 2011. Metamorphoses of Trademarks in Prehistoric Ukraine. *Actual Problems of Numismatics in the System of Special Branches of Historical Science*. Ed. G. V. Boriak. Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 208–213. (Series: Special Historical Disciplines; Number 18). (In Ukrainian)]
- Флора... 2008. Флора і фауна. Перелік пам'ятних і ювілейних монет України, введених в обіг Національним банком України в 1995–2007 роках. *Банкноти і монети України*, **12**: Колекція у pdf (на С.Д.), 304–317.
[Flora..., 2008. Flora and Fauna. List of Commemorative Coins of Ukraine Put into Circulation by the National Bank of Ukraine in 1995–2007. *«Banknotes and Coins of Ukraine»*, **12**: Collections in pdf (on C.D.), 304–317.]
- Шуст, Р. М. 2009. *Нумізматики: Історія грошового обігу та монетної справи в Україні: Навчальний посібник*, Друге вид. Знання, Київ, 1–376. ISBN 978-966-346-397-1.
[Shust, R. M. 2009. *Numismatics: the History of Monetary Circulation and Monetary Affairs in Ukraine: Tutorial*, 2nd ed. Znannia Press, Kyiv, 1–376. ISBN 978-966-346-397-1. (In Ukrainian)]